

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:
ОРЕХІВСЬКОГО В. Д. ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ
ОСНОВ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА
В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ –
ПОЧАТОК ХХІ СТ.): МОНОГРАФІЯ; НАУК.
РЕД. Д–Р С.–Г. НАУК, ПРОФ., АКАДЕМІК
НААН В. А. ВЕРГУНОВ, ВІННИЦЯ:
ТОВ «НІЛАН–ЛТД», 2017, 550 С.**

*REVIEW OF THE MONOGRAPH:
OREKHIVSKIY V. D. EVOLUTION OF SCIENTIFIC
BASES OF ORGANIC AGRICULTURE IN UKRAINE
(THE SECOND HALF OF XIX IS BEGINNING OF XXI
OF CENTURY): MONOGRAPH; SCIENCES. EDITOR
OF D. S.–G. SCIENCES, PROFESSOR, ACADEMICIAN
NAAS V. A. VERGUNOV, VINNITSA:
«NILAN–LTD», 2017, 550 P.*

Коваленко Н. П.,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник сектора наукознавства, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (Київ, Україна), e-mail: BoikoNP@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0996-0732>

Kovalenko N. P.,

Doctor of Historical Sciences, Senior Research Worker, Main Research Worker of Sector of Scientific Knowledge, National Scientific Agricultural Library of National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine), e-mail: BoikoNP@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0996-0732>

Як доводить історичний досвід, без належного науково–дослідного та освітнього забезпечення неможливий подальший розвиток аграрної галузі, як гаранта продовольчої безпеки і стабільності народногосподарського комплексу нашої країни. Дієвим важелем забезпечення конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках продовжує залишатися подальше підвищення культури ведення вітчизняного землеробства, яке передбачає впровадження у практику заходів, що становлять його науково обґрунтовану систему. Серед них історично важливе місце належить широкому використанню науково обґрунтованих екологічно безпечних заходів, які є основною та незамінною ланкою органічного землеробства. Це стало запорукою здоров'я населення завдяки споживанню екологічно чистої продукції, яка не містить залишків хімічних препаратів. Органічне землеробство є концепцією гармонійного екологічного, економічного та соціального розвитку господарювання, що забезпечує збереження родючості ґрунтів, захисту їх від ерозії та охорону навколишнього середовища.

Науково обґрунтовані екологічно безпечні заходи сприяють розробленню ефективних технологій вирощування сільськогосподарських культур із врахуванням їх взаємного впливу, а також післядії кожного заходу, що застосовують при виробництві органічної продукції у різних

ґрунтово–кліматичних умовах. Зокрема, екологічно збалансовані сівозміни з науково обґрунтованим чергуванням різних груп культур, вирощування зернобобових і сидеральних культур; післяжнивні посіви з використанням побічної продукції; безполицевий обробіток та мульчування ґрунту; агротехнічні й біологічні методи захисту рослин від бур'янів, хвороб та шкідників; органічне удобрення; використання біогумусу; передпосівний обробіток насінневого матеріалу мікробіологічними препаратами; виведення стійких до несприятливих чинників сортів та гібридів сільськогосподарських культур; просторова ізоляція території; оптимальні терміни та способи посіву і збирання врожаю тощо.

Запропонована читачеві монографія В. Д. Орехівського є першим в Україні виданням, яке відтворює історію розвитку органічного землеробства в Україні упродовж тривалого періоду: починаючи з другої половини ХІХ – до початку ХХІ ст. з погляду його наукового забезпечення. Автором узагальнено і теоретично обґрунтовано важливу складову національної історії аграрної науки на основі систематизації наукових знань про застосування заходів органічного землеробства, чому сприяв зроблений аналіз внеску вищих навчальних закладів, науково–дослідних установ, дослідницьких колективів і окремих особистостей. Монографія складається із вступу, 6 розділів, висновків та узагальнень, 3 додатків, переліку умовних скорочень. Список використаних джерел налічує 1111 найменувань. Структура монографії у цілому прийнятна, а її текст має завершений характер.

У першому розділі В. Д. Орехівський детально висвітлює історіографію проблеми, аналізує джерельну базу та розкриває теоретико–методологічні засади дослідження. Аналіз історичних праць проблеми дослідження дає всі підстави стверджувати, що зазначена проблема залишається недостатньо дослідженою. Як відмічає автор, відсутнє цілісне науково–історичне узагальнення динаміки наукових напрямів, внеску галузевих вищих навчальних закладів і науково–дослідних установ, дослідницьких колективів у розвиток наукових основ органічного землеробства в Україні. Належним чином не осмислені наукові здобутки українських вчених, не окреслені шляхи використання їхніх надбань на сучасному етапі розвитку галузі землеробства, що зумовлює актуальність дослідження автора.

Величезний масив джерельного матеріалу, зібраного автором монографії, який налічує 421 справу 89 описів 48 фондів 9 архівів України, чітко і логічно впорядковано у відповідності до поставлених задач дослідження. Копітки архівні пошуки, передусім, у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Центральному державному архіві громадських об'єднань України, Центральному державному історичному архіві України, Державному архіві м. Київ, Державному архіві Київської області, Державному архіві Одеської області, Науковому

архіві Одеської державної сільськогосподарської дослідної станції НААН, Науковому архіві ННЦ «Інститут землеробства НААН», Науковому архіві ННСГБ НААН забезпечили автору виявлення і впровадження у науковий обіг невідомих раніше матеріалів про удосконалення наукових основ органічного землеробства, чому сприяли урядові рішення, накази і постанови профільних відомств, а також широка дослідницька робота галузевих вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ у різних ґрунтово-кліматичних зонах України. Автором виявлено закономірності процесу формування наукових основ органічного землеробства і запропоновано їх періодизацію.

Другий розділ репрезентованої праці присвячений ґрунтовому аналізу еволюції знань про природне землеробство. Зокрема, зародженню знань про природні заходи у землеробстві у другій половині XVIII ст. – 1860 р.; становленню наукової думки про елементи природного землеробства у 1861 р. – на початку XX ст., розвитку наукових основ природного землеробства у 1920–1950 рр. Як відмітив В. Д. Орехівський, процес зародження знань про природні заходи у землеробстві має багатотисячолітню історію, яка базується на народній агрономії, природничих, гуманітарних та економічних науках. Становлення наукової думки про елементи природного землеробства відбувалось відповідно до розвитку продуктивних сил суспільства, його соціально-економічних особливостей і науково-технічного прогресу. Розвиток наукових основ природного землеробства упродовж 1920–1950 рр. позначився впорядкуванням та розширенням їх науково-організаційної структури. Автором відзначено, що у зв'язку із впровадженням в УРСР травопільної системи землеробства, розробленої академіком В. Р. Вільямсом, стали широко досліджувати ефективність багаторічних бобово-злакових сумішок у порівнянні з чистими посівами бобового компоненту.

У третьому розділі монографії автором висвітлено наукові основи розроблення і впровадження ґрунтозахисного землеробства в УРСР у 1950-х – 1980-х роках. Зокрема, розроблення та впровадження безполіцевого обробітку та мульчування ґрунту в системі ґрунтозахисного землеробства, а також наведено проблематику використання ґрунтозахисного землеробства в умовах інтенсифікації. Автор відмічає, що провідними вищими навчальними закладами та науково-дослідними установами були розроблені теоретичні основи ґрунтозахисних та протиерозійних заходів для різних ґрунтово-кліматичних умов УРСР; розроблені та рекомендовані ефективні системи обробітку ґрунту, у тому числі безполіцевого, а також системи удобрення в сівозмінах. Велике значення при цьому мало удосконалення систем ґрунтозахисного землеробства на основі вирощування зернобобових, сидеральних, післяжнивних культур у науково обґрунтованих сівозмінах, безполіцевого обробітку ґрунту з використанням мульчі, органічного удобрення, біологічної системи боротьби з

бур'янами, шкідниками і хворобами за ефективного використання біокліматичного потенціалу культур та матеріально-технічних ресурсів господарювання.

Четвертий розділ монографії В. Д. Орехівського присвячено становленню і розвитку теоретико-наукових основ органічного землеробства в Україні. Автором визначено сутність та місце органічного землеробства в сучасній соціально-економічній системі. На основі архівних матеріалів з'ясовано внесок галузевих дослідницьких колективів у розвиток інноваційних технологій в органічному землеробстві Степу України та значення діяльності галузевих дослідницьких колективів для розвитку органічних технологій у Лісостепу та Поліссі України. Встановлено роль академічної науки у підвищенні ефективності органічних технологій.

Автор відмічає, що українським вченим належить пріоритет у розробленні наукових технологій органічного землеробства із врахуванням адаптивно-ландшафтних підходів: ґрунтозахисних ресурсозберігаючих систем обробітку ґрунту та мульчування – О. І. Барасву, Ю. В. Будьонному, В. О. Єщенко, Т. С. Мальцеву, Ф. Т. Моргуну, І. Д. Примаку, С. П. Танчику, М. В. Шевченку, М. К. Шикуні; органічного удобрення – М. Г. Городньому, М. М. Городньому, О. Д. Вітанову, В. Є. Казакову, В. М. Каліберді, Є. І. Козаку, С. М. Слободяну, А. В. Тихонову, В. С. Чумаку; науково обґрунтованих сівозмін із вирощуванням бобових культур, сидератів, використанням післяжнивних посівів – П. І. Бойку, Я. Я. Вербіну, І. С. Годуляну, М. А. Грекову, Г. І. Демидасю, В. Г. Друз'яку, В. О. Єщенко, В. Ф. Зубенку, Ю. П. Маньку, М. М. Опарі, В. О. Пастушенку, С. С. Рубіну, Я. П. Цвею, Є. О. Юркевичу; біологічних заходів захисту від хвороб і шкідників – В. П. Васильєву, М. П. Лісовому, В. П. Федоренку; екологічного землеробства – С. В. Бегею, В. П. Гудзо, В. І. Кисілю, Ю. П. Маньку, О. Ф. Смаглю, І. А. Шувару; біологізації зрошеного землеробства – І. І. Андрусенку, С. Д. Лисогорову, М. П. Мальярчуку, В. С. Сніговому, О. О. Собку, В. О. Ушкаренку; протиерозійних заходів у ґрунтозахисному землеробстві – С. Ю. Булигину, В. Г. Влоху, М. Д. Волощук, В. І. Дуці, М. М. Климчуку, В. В. Лихочову, З. М. Томашівському; травосіяння – А. О. Бабичу, В. Р. Вільямсу, В. Г. Козію, М. В. Куксін, С. Я. Розіну; методів підвищення зимостійкості, морозостійкості, імунітету до хвороб і шкідників – О. І. Верещаци, Д. О. Долгушину, А. А. Лінчевському, О. О. Созінову, В. Г. Чайці; виробництву органічної продукції – С. С. Антонцю, Т. Г. Дудару, С. Г. Корчинській, М. М. Федорову, О. В. Ходаківській, В. М. Писаренку, П. В. Писаренку, П. О. Стецишину, Т. О. Чайці та іншим.

У п'ятому розділі акцентовано увагу на науково-практичному забезпеченні розвитку органічного землеробства в Україні. Зокрема, обґрунтовано оптимальну структуру посівних площ і сівозмін у господарствах України для впровадження органічного землеробства. З'ясовано, що формування стратегії розвитку практичного впровадження органічного землеробства отримало

розповсюдження на основі досліджень науково–дослідних установ, що розширювали ефективну науково–дослідну роботу. Автором встановлено, що упродовж 1990–х – 2000–х років Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва. Визначено, що упродовж 2002–2016 рр. площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних для вирощування органічної продукції, підвищилась з 164,45 тис. га до 411,20 тис. га, тобто на 250%. За ці роки кількість українських сертифікованих органічних господарств різного розміру – від кількох гектарів до декількох тисяч гектарів ріллі, збільшилась з 31 до 360, тобто майже у 12 разів. Як стверджує В. Д. Орехівський, більшість аграрних підприємств з виробництва органічної продукції розташовані у Західній Україні, Полтавській, Чернігівській, Київській, Вінницькій, Житомирській, Одеській, Херсонській областях і спеціалізувались переважно з вирощування зернових, зернобобових і олійних культур. Автором широко охарактеризовано досвід застосування системи органічного землеробства та ефективність виробництва органічної продукції у Приватному підприємстві «Агроєкологія» Шишацького району Полтавської області під керівництвом Героя України, академіка Національної академії аграрних наук України С. С. Антонця. Впровадження органічного землеробства сприяло вирішенню агрономічних, тваринницьких, економічних, соціальних та інших проблем і забезпечило сталий розвиток господарювання.

Шостий розділ монографії В. Д. Орехівського присвячено організаційним змінам ведення органічного землеробства в Україні. Показано міжнародний досвід застосування органічного землеробства та державне регулювання ведення органічного землеробства у нашій країні. Автором встановлено, що для розвитку органічного землеробства в Україні доцільно було застосовувати досвід інших країн щодо можливостей його підтримання та налагодження співробітництва між державою, приватними та громадськими організаціями органічного спрямування. Основними чинниками, що сприяли розвитку органічного виробництва в Україні, стало незадоволення попиту на неї у провідних країнах із розвинутою економікою, що пояснювало їх зацікавленість щодо розвитку органічного землеробства у нашій країні. Визначено важливу роль органічного руху в забезпеченні потреб виробників і споживачів органічної продукції. З'ясовано, що український ринок органічної продукції поступово розвивався, розширювався асортимент вітчизняної продукції. Звичайно, це вимагало від виробників додаткових ресурсних і фінансових вкладень, оскільки кожен етап виробництва органічної продукції відповідав вимогам та забезпечував проходження ретельної сертифікації. Однак, враховуючи тренди та попит,

це дозволило їм зайняти свій сегмент на ринку і забезпечити фінансову стабільність країни.

Важливим моментом змісту монографії є застосування автором різних форм подачі емпіричного матеріалу. Зокрема, вдало та раціонально застосовано таблиці, вони відображають і доповнюють текст такими сюжетними компонентами як ефективність практичного застосування ґрунтозахисних технологій, обґрунтування оптимальної структури посівних площ і сівозмін у господарствах для впровадження органічного землеробства, виробництво органічної продукції у Приватному підприємстві «Агроєкологія» тощо. До незаперечних переваг монографії слід віднести запропоновану В. Д. Орехівським періодизацію еволюції наукових основ органічного землеробства в Україні із врахуванням соціально–економічних, суспільно–політичних, загальнонаукових, організаційних та науково–технологічних чинників. Ним встановлено, що багаторічними дослідженнями галузевих вищих навчальних закладів, науково–дослідних установ, дослідницьких колективів та окремих вчених вирішено низку фундаментальних проблем у органічному землеробстві різних ґрунтово–кліматичних умов України.

До позитивних аспектів монографії слід віднести аналіз діяльності визнаних діячів у галузі землеробства, іменами яких пишається теперішнє покоління вчених–аграріїв, а саме В. Г. Бажаєва, С. М. Богданова, А. Т. Болотова, П. В. Будріна, О. М. Енгельгардта, О. С. Єрмолова, А. Є. Зайкевича, О. О. Ізмаїльського, І. М. Комова, П. А. Костичева, С. П. Кулжинського, М. Г. Ліванова, О. П. Людоговського, М. Г. Павлова, Д. М. Прянішнікова, Б. М. Рожественського, В. Г. Ротмістрова, В. І. Сазанова, О. В. Советова, І. О. Стебута, А. Г. Терниченка, С. М. Усова та інших. Висновки та узагальнення, якими автор закінчує наукову працю, є аргументованими, логічними, повністю узгоджуються із задачами дослідження та матимуть певний вплив на подальший розвиток науково–організаційних основ органічного землеробства, впровадження якого забезпечить збільшення та стабілізацію виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції за умов збереження екологічного стану довкілля і підвищення рівня родючості ґрунту.

Підсумовуючи, слід зазначити, що теоретичні напрацювання, висновки і узагальнення монографії В. Д. Орехівського «Еволюція наукових основ органічного землеробства в Україні (друга половина XIX – початок XXI ст.)», впроваджені до наукового обігу документи і матеріали можуть бути використані науковцями, фахівцями у галузі історії науки і техніки та природничих наук, викладачами і студентами вищих навчальних закладів аграрного профілю, так як зазначена праця помітно розширює наукові знання про проблему дослідження і є важливим внеском у сучасну історичну науку.

* * *